

ՕՐԱԳԻՐ ՉՄԻՌՈՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻԱՆ ԵՐԵՐՈՐԴ ԾԱՌԱՔ 30 ՅՈՒՆԻՍ 1873 թի 963

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Պատանգ զօրաբանակն ընդ հրամանատարութեամբ Գրիգոր Չափման զօրապետին, Մայիսի 29ին յաղթանակաւ մտաւ 'ի մայրաքաղաքն Գիւմրի և տիրեց նորա՝ առանց մեծ ընդդիմութիւն տեսնելու: Իսկ Սէյիտ Մէհմէտ—Բէհիմ խանն, այսինքն Գիւմրի վեհապետն փախչելով ապաստանեցաւ Երեւանով կոչուած ամիր քաղաքը: Բայց տարակոյս չկայ թէ չուտով անձնատուր պիտի լինի Գրիգոր Չափման զօրապետին և պիտի պարտաւորի խաղաղութիւն խնդրել հարկաւոր եղած երաջխաւորութիւններն տալով Ռուսաց կառավարութեան վասն ապահովութեան ապագային, և պատերազմին ծախքը վճարելով: Այս մեծ յաղթութեամբ, որոյ դժուարութիւնքն անուրանալի լինելով նոր ապացոյց մի էն Ռուսաց զօրաբանակին հզօր զօրութեանն, այս մեծ յաղթութեամբ, կրսեմք, կեդրոնական Ասիոյ խնդրոյն լուծումն ամեն կերպիւ դիւրացաւ: որ տարակոյս չունիմք, կատարելապէս պիտի վերջանայ խաղաղասիրական դաշնակցութեամբ մի 'ի մէջ Ռուսիոյ և Անգղիոյ հզօր տէրութեանց: որք յետ այսորիկ դրացի կըհամարուին յիշեալ ընդարձակ երկրին մէջ:

տարածել կողմէն Գաղղիոյ մէջ: Այս չարեաց առաջը առնելու համար կառավարութիւնն նախ արգելեց իրենի մէջ զքաղաքական թաղումն ննջեցելոց: այսինքն զյուզարկաւորութիւնն մեռելոց առանց ընկերակցութեան քահանայից և առանց սրաշնորհի հանգստեան: Բայց յայսմանէ, յանցելումն անգղային երեսփոխանական ժողովոյն կողմանէ՝ ըստ օրինաց սահմանեալ պատգամաւորութիւնն ծայրայեղ հասարակա-երեսփոխանի մը յուզարկաւորութեան ներկայ գտնուելով, երբ տեսաւ թէ հանգուցելոյն թաղումն առանց եկեղեցական օրհնութեանց պիտի լինի, թող տուաւ գնաց: Միևնոյն բանն ըրաւ և զօրախումբն՝ որ 'ի պատիւ ննջեցեալ երեսփոխանին՝ յուզարկաւորութեան առջևէն պիտի երթայ: Հետեւեալ միայն չափազանց հասարակապետական երեսփոխանք ուղեկից եղան մեռելոյն մինչև 'ի գերեզման: ուր մին 'ի նոցանէ ազգու ատենախօսութիւն մի ըրաւ պաշտպանելով զազատութիւնն խղճմտանաց և գովելով անհաւատ ննջեցելոյն առաքինութիւններն: յորոց գլխաւորն աղքատասիրութիւնն է, ասաց, և իմաց տուաւ թէ հանգուցեալն՝ իւր անձնական հարստութենէն, 400,000 ֆրանք կտակաւ թող տուած է 'ի նպատակ աղքատաց: Այս եղելութեանց վրայք թէպէտեւ ազգային ընդհանուր ժողովոյն մէջ սասակ վիճաբանութիւն եղաւ և կառավարութեան բարեպաշտ ընկացքը ծանրապէս մեղադրեցաւ 'ի ծայրայեղ հասարակապետական երեսփոխանաց: այսու ամենայնիւ ժողովոյն մեծամասնութիւնն իւր հաւանութիւնը տուաւ կառավարութեան այս խոհական և զգուշաւոր ընթացքին:

Անգղիան խիստ փառաւոր ընդունելութիւն մատոյց Պարսից Շահին: որոյ 'ի պատիւ մեծ զօրահանգէսներ և նաւահանգէսներ տեղի ունեցան արտաքոյ կարգի չքեղութեամբ: Վեհափառ Թագուհին հաճեցաւ քանի մը նորահարահանգիս թնդանօթներ ընծայել Պարսից վեհապետին: Նմանապէս շինութիւնը լմննալու վերայ եղած զրահաւոր մեծ ֆռէկաթին անունը՝ Նասր—Էտին—Շահ գրուեցաւ 'ի յիշատակ այցելութեան Ն. Վեհափառութեան 'ի լոնտոն: Պարսից վեհապետն հաճեցաւ ակնանկուող եկեղեցիկ սուր մի նուիրելու Գէմպրիսի արքայազուն դքսին, 'ի վերանորոգի պարտէզն տեղի ունեցած զօրահանգէսին առթիւ, որ կատարեցաւ հրամանատարութեամբ Ն. Բարձրութիւն: Պարսից Շահն պէտք է որ 'ի փարիզ գտնուի այժմ, ուր կըսպասուէր 'ի 21 ամսոյս (3 Յուլիս ըստ Ն. Տ.): Արդէն այս մայրաքաղաքին քաղաքապետական խորհուրդն հարկաւոր եղած գումարն որոշեց՝ արժանաւոր պատուով ընդունելու համար զնորին վեհափառութիւնն: Սպանիոյ համազգային պատերազմը միևնոյն սովակի վիճակին մէջ կըգտնուի: որ բնական արդիւնքն է ահագին անիշխանութեանն, որով կըտառապի ամենադժբաղդ Սպանիան: Մարդկային միտքն դժուարաւ կրնայ ճշտ գաղափար մի ունենալ 'ի վերայ կացութեան՝ յորում կըգտնուի յիշեալ հասարակապետական երկրին: որոյ բնակչաց կէսն կատաղաբար կըպատերազմի միւս կէսին դէմ: Իսկ բարեկարգութեան, բարօրութեան և քաղաքակրթութեան ստուերն անգամ չտեսնուիր: Քարըսեան կուսակցութեալ գաղանական անգթութիւններն, կրսէ, եւրո-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՎԵՐՋԻՆ ԴԻՏԱՉՈՒՆՔ ՀԱՅՈՑ Ի ՀԱՆՔՈՐ

Յետին էր ժամն փառաց Հայկայ, արեւն 'ի մուտս խոնարհէր,
Զգագաթամբ Այրարատայ ամպ սեւաթոյր բոլորէր:
Բարձրածայրեալ նոճեաց կատարք տխուր հանեն սօսաւիւն,
Աստի Երասխ վարազածայն խոր արծակէր մռնչին:
Զայնք թռչնեկաց իմ հայրենեաց լուին 'ի խորս անտառաց,
Լսէր միայն կոխնջ բուռց յաւերակայն 'ի բարձանց:
Ի դաշտս 'ի ձորս սփիւռ նիզակք, սփիւռ և տէգք հայկազանց,
Անդ զգետնի տապաստ արկեալ մարմինք մերոց դիւցազանց,
Եւ մինչ այսպէս 'ի խոր թախիժ ազգն իմ չուառ թարթափէր:
Ահա՛ արեգն նոր ճառագայթ 'ի տան Սիւնեաց արծակէր:
Դասիթն էր սա վերջին դիւցազն 'ի Հալիձոր 'ի բերդի:
Այր պաշտպանիչ սա հայրենեաց, այր անձնազոհ կորովի:
Վերջին ճրագ տանս Արամայ, վերջին պատուար Հայկազանց,
Որոյ անուն 'ի մեր 'ի սիրտ քանդակեցի անմոռաց:
Թողաց աշխարհն իմ Հայաստան, զարթեալ Արցախ և Սիւնիք,
Ի լանջ քաջաց հուր վառեցաւ ընդ խաւարին կան 'ի վէգ:
Նոր 'ի նորոց գոգցես Հայոց սա աւետեաց ազգաբար,
Զայն ետ զարթնուլ յառնել 'ի մարտ պար բոլորել գեղապար:
Յաջմէարին իւր Մխիթար, տէր Աւետիքն յաշնկէ,
Գուռայ գոչէ խրախոյս բառնայ դէմ այլազգեաց արշաւէ:
Անդէն և անդ թափ նահանջէր վայրենամիտ թշնամեաց:
Մարտք արհաւիրք տային տեղի 'ի Սիսական սահմանաց:
Այլ ո՞ ետես և ո՞ լուա թէ՛ Հայ ճրագ վառ մնաց,
Եւրոյ զնա յերկնից Աստուած, այլ ձեռք չիցոյց համազգեաց:
Պարտեալ Պարսիկ, փախեալ այլազգ՝ այլ ձեռք անդուժ մտերմին:
Եհատ գզլուի Մխիթարայ երարձ զարեւն հայկազին:
Ի նոյն անդէն խորին գիշեր պատեաց գերկիրն հայկական,
Մինչև Արծաթին Հիւսիսային կալաւ 'ի նմա օթեան:

— Հէք և չուառ տուն թորգոմայ, քանիցս 'ի քեզ ծագեաց լոյս,
Քանիցս և դու, չգիտեմ առ ինչ, 'ի նմանէն ետոր խոյս:
Լացեր զՎահէ, լացեր զԳագիկ, լացեր զՎահագն և զԱրտաշէս,
Լաց և զարդիս գոյոյ Գալիթ զՄխիթարն 'ի խնձրէս:
Օն անդ 'ի ձէնջ, որդիք Հայկայ, թշնամութիւն և նախաճ,
Սիրով, սրտիւ և միտքեամբ լերուք սպաշտպանք իրերաց:
Ի Եօշի, 21 Ապրիլ 1873: Աշակերտ չորրորդ դասարանին
Ազգային հոգեւոր դպրոցին Հայոց Ղարաբաղու,
Գրիգոր տէր Յովհաննէսեանց:

ԱՇՈՒՆ

Այնինչ ամառն գեղազուարճ յիւրն կատարած խոնարհի,
Դաւարազեղ զարդ աշխարհի թռչնի դեղին և տխուրի:
Յայնժամ տալենն դայ յաջորդէ բիւր արմուտք տոհմական,
Որթք ծառատառք լցեալ պողովք ծանրաբեռեալ սկրծանան:
Խայտոյ և դէմք վաստակասէր արեւակիզ մշակին,
Կթէ պտուղս իւր վաստակոյ և մթերէ 'ի յարկին:
Կթէ խաղող 'ի տառազանս բերեալ ընու 'ի հնձան,
Ճմէ մանկտին ուրախութեամբ գինի հանէ քաղցրահամ:
Լուռն կտրաւք քաղցրիկ գինեաւ, ընուն ամբարք ցորենով:
Զայն տան միմեանց զրօսաէքք պար բոլորն խայտալով:
Իսկ արդ մանկո՛ւմք, ահա՛ աշունք և դարք բազում հոլովին,
Յորում անվարձ և անպտուղ մեր թարգմանիչք մնացին:
Գուն զործեցին երանելիք անդուլ ջանիւ հերկեցին,
Խոպանացեալ զանդ ապստամբ մեր հայրենի աշխարհին:
Մեզ ակնունին և մեզ մնան, 'ի մէջ խնդրն արգասիս,
Ուսումն լեզուի, ուսումն կրօնի, սիրոյ բարեաց արմուտի:
Ետեմարանք մեր հայրենեաց մնան թափուր և դատարկ,
Օն փութացուք լցուցանել, որքան կարեմք զայն արագ:
Ի Եօշի, 21 Ապրիլ 1873: Աշակերտ չորրորդ դասարանին
Ազգային հոգեւոր դպրոցին Հայոց Ղարաբաղու,
Գրիգոր տէր Խաչատրեան Ղալաբէկեանց:

պական լրագիր մի ոչ ձինկիզ խանն և ոչ թա-
մէրանս ըրած են : Երբ պիտի վերջանայ իրոյ
այս սոսկալի վիճակը՝ եթէ մեծ տէրութիւնք
հաստատուն մնան անմիջամտութեան քաղաքա-
կանութեան մէջ : Հասարակարեւոյթիւնն ի՞նչ
և օրինաւոր կառավարութիւն մի կը համարուի .
բայց յոյժ վտանգաւոր է երբ ժողովուրդն ան-
իշխանութեան ոգւով շարժուած է : Եւ այսպիսի
պարագայի մը մէջ ինքնիշխան կառավարութիւն
անշուշտ նախամեծար պէտք է համարուի :

Վեհա . Սուլթանին գահակալութեան տարե-
դարձի տօնին առթիւ չորեքշաբթի իրիկուն (13
Յունիս) բարձրա . Մեծ—Եղարդուր փառաւոր
կոչունք մը տուաւ Պէյքօղլի կայսերական քեօ-
կին մէջ , ուր հրաւիրեալ էին տէրութեան բո-
լոր նախարարներն և բարձրաստիճան պաշտօ-
նատարներն և օտար տէրութեանց դեսպան-
ներն իրենց առաջին թարգմանաց հետ :
Ճաշէն վերջը , նախ Պէյքօղլի ծովածոցին մէջ
և յետոյ Եմիրկէնի առջև հրախաղութիւններ
եղան որոց նմանն երբեք տեսնուած չէր Վոս-
փորի մէջ : Իսկ Եղարդուր իբրեւ ծովեզեր-
եայ պալատին և ընդարձակ պարտէզներուն
լուսազարդութիւնն այն աստիճան հիանալի էր ,
զոր գրով նկարագրելու համար Լամարթինի
կամ Վիքթօր Հիւկոյի տաղանդն ունենալու է :
Կըսուի թէ մէկ միլիոն կանդեղ և 300,000 Վե-
նետիկեան լապտեր գործածուեր է այն սրանչե-
լի լուսազարդութեան համար : ՄԱՍԻՍ
—Բարձրագոյն հրամանաւ իւրտեան մեծա .
Գրիգոր Էֆենտին՝ արտաքին գործոց պաշտօ-
նատան ընդհանուր համարակալ անուանեցաւ ,
մինչդեռ յառաջագոյն նոյն պաշտօնատան հաշ-
ուեկալութեան դիւանին տեսուչն էր :
—Զմիւռնացի մեծա . Ապրօ Մահալ Էֆենտին՝
որ Բարձրագոյն Դրան վաղեմի գլխաւոր պաշ-
տօնակալներէն մէկն է , ամսոյս 16ին ընտանեօք
հանդերձ Պօլսէն մեկնեցաւ Վէննա երթալու :
—Զմիւռնիոյ ուսումնական և կենցաղագէտ
երիտասարդներէն մեծաշուք Փափաղեան Թօ-
հանէս Էֆենտին , որ ժամանակէ մի 'ի վեր Եւ-
րոպայէն վերադառնալով 'ի քաղաքս կը բնակէր ,
անցեալ շաբաթ օրն թրեւտի շոգենաւով մեկ-
նեցաւ ընկերութեամբ իւր աղին լծակցին :
Մեծա . Փափաղեան Էֆենտին Վէննայի Տիե-
զերական հանդիսին այցելութիւն ընելէ ետեւ :

Զվիցցեւի Զուրիս քաղաքը պիտի երթայ , ուր
ի վաղուց անտի հաստատուած է իւր բնակութիւնը :
—Կայսերական թնդանօթարանին թարգման-
նատան տնօրէն մեծա . Մամիկոնեան Մ. Մու-
րատ Էֆենտին՝ պատերազմի պաշտօնատան
թղթակցութեան դիւանին տեսուչ կարգեցաւ
փոխանակ մեծա . Կոստանդեան Կոստանդ Է-
ֆենտին , որ հրաժարեցաւ :

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՈՍՏԱՆԻԿ ՏԵՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆԸ

Մեր նախնիքաց թուով ծանուցինք՝ վանեցի
տէր Մարգարեանց մեծարգոյ պարոն Ռոստի-
կին Փարիզէն 'ի Կ . Պօլսի ժամանելն : Յայտնի է
թէ Գաղղիոյ օրագիրք ժամանակէ մը 'ի վեր
մեծամեծ գովեստներ կը հրատարակեն յիշեալ
հայկազուն երիտասարդին ուսումնական յառա-
ջադիմութեանն վրայօք . որ աչակերտ է Կրի-
նօնի երկրագործութեան առաջին դպրոցին .
ուր ամենայն յաջողութեամբ իւր ուսումնքն
կատարելով , վկայական (տիքլօմ) ստացեալ է :
Պարոն Ռոստիկին անցեալներն Գաղղիոյ երկ-
րագործութեան կեդրոնական ընկերութեան
մէջ ընդունուեցաւ իբրեւ օտար ընկերակից ան-
դամ , կը քահայրութեամբ՝ սյրինքն վկայութե-
մօսիւ Տրուին տը Լուի երեւելի անձին , որ Գաղ-
ղիոյ արտաքին գործոց վաղեմի պաշտօնեայ է :
Աւելորդ կը համարուիք յաւելուլ թէ այս անդա-
մակցութիւնն մեծ պատիւ կընէ թէ՛ իրեն և
թէ՛ ընդհանուր Հայ ազգին :
Բայց զարմանալին այս է , որ տէր Մարգար-
եանց պարոն Ռոստիկին ուսումնական յաջող
յառաջադիմութեանն հետ , գրամական մեծ
յառաջադիմութիւն մի ևս կը բնականօրէն որ ընդ-
հանրապէս գրագիտաց բաժինն չէ : Յիշեալ
գիտնական և ճարտասան երիտասարդն՝ որ ազ-
քատ ծնողաց զաւակ է , լսածնուս նայելով՝ փա-
րիզի երեւելի անձանց հետ առեակցութիւն կընէ ,
հաղկերցիներ կուտայ նոցա և ուրիշ մեծամեծ
ժախք կընէ . որոց մէկ մասը՝ հաճութեամբ
սրտի կը հրատարակեմք , նուիրեալ է յօգնութի
կարօտեւոց : Կ . Պօլսոյ Օրգիլն՝ իւր թուոյն մէջ
որ 'ի 12 Յունիսի , կը ծանուցանէ մեզ թէ պա-
րոն Ռոստիկին 'ի Կ . Պօլսի իւր ընտանեաց ան-
դամներէն մէկն գտնելով՝ որ կախատէր 'ի մաք-

սատունն Ղալաթիոյ , 280 լիւռա շնորհելով նմա
յուզարիւր է զնա 'ի հայրենիա իւր :
Այս ազգասիրական առատաձեռնութիւնն
որք վեհ զգացմանց արդիւնք կը համարուին ,
անշուշտ գովութեան արժանի են : Բայց պարոն
Ռոստիկին ինչպէս արդեօք յաջողեցաւ այսպիսի
հարստութեան տէր լինել . ահա այս է զարմա-
նալի և հետաքրքիր գաղտնիքն . զոր ժամանա-
կըն պիտի յայտնէ մեզ :

ՍԻՕՆԻ

ԽՄԲԱԴՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆ

Յիշեալ արժանապատիւ վարդապետն Սիօնի Մայիս
ամսագրոյն մէջ , ի կրիւք և դարբանամբ , կը յարմար
Արշալուսոյ խմբագրին դէմ . զոր յատեն կամ կարեա-
տեն կանուանէ : « Եւ ուղիղ տեսութիւն և հիմունքն
չունի , կըսէ , զորոց լեզուն և քերականական կազմու-
թեան անգամ անձնուտ կերնի » : « Կարծեալ կը կրկնենք
կը յաւելու մեր հակառակորդ վարդապետն , որ մեր
խօսքն ուղղակի Արշալուսոյ հետ է , որ նախնեաց գրա-
ւոր լեզուն հասկանալու և գնահատելու չար հիմունքներ
և կարողութիւն չունի . . . Եթէ հիմունքներ ունենար ,
անշուշտ պիտի նշմարէր , որ ոչ միայն (վեհա . կաթու-
ղիկոյն) կոնգրակին ինչ ինչ գործածածներն հետեւն
նախնական գրաւոր լեզուի յատկութիւնն , այլ քրա-
կանական վրիթակներ անգամ կը տեսնուին » :
« Արշալուսոյն եթէ հիմունքներ ունենար , կըսէ , որեւ-
բորէր քաջ ճակագրամտեփիւս պիտի շանտաւէր ձեռք
կատարէր նամակն : որոյ մէջ այնպիսի անիմաստ բան-
անարմար խնդիրներ , անպատշաճ անձնանքներ , ան-
տղի նախդիրներ և չանելուական դարձածներ կան ,
որք կատարեալ աղաւաղմունք են նախնեաց գրաւոր
լեզուի , քան թէ գովութեան արժանի յատկութիւնք » :
Ի՞նչ ծանր յանցանք գործած է արդեօք Արշալուսոյն
որ այսպիսի չարաշար կերպիւ և անարգանքօք կը խա-
պարտուի հեղութեան երկնաւոր Վարդապետին աշա-
կերտէ մի . . . :
—Արշալուսոյ յանցանքն այս ծանր է , սիրելի ըն-
թերցող , քանզի իւր 961-թուոյն մէջ ամենայն Հայոց
վեհա . կաթուղիկոյն մէկ կողմակն հրատարակեց՝ ետեւ
այսպիս յանդիմանալով իւր :
« Ողջմիտ հասարակութիւնն անշուշտ ուրախ արտի-
պիտի կարգայ այս կոնդակը՝ որ իւր գրաբար պարզ ,
ճովն Հայրապետական վեհութիւն մի կը պարունակէ և
միանգամայն մեր գրաբար գեղեցիկ լեզուն կենդանու-
թիւնն հաստատուն կը պահէ : Քանզի Ս . Երուսաղէմի
Կ . Պօլսոյ Պատրիարքարանին իրենց կոնդակներն է

ՍՄԱՌԱՅԻՆ ԵՐԵԿՈՅ

Լոյսն արժային , որ ճաճանչէր յերկնայն 'ի ժիւր կաթուտակ .
Ահա զօղի յետ կոյս լիւանց մութ գաշխարհաւ առնու բակ .
Ոսկեճաճանչ ամբք ներկանին և ծաւալի երկնայն ,
Սիւզ քաղցրասիւզ ընդ դաշտորայս շնչէ մղմիկ հովտասուն .
Զտեւեռօք ծաղկանց բերէ հնգիկ զեփուռն զովարար ,
Ըզքաղցրարարոյր արիւ ըզհոտ հոտոտեկեաց բերկրարար :
Զբոսնու մանկտին , զբոսնուն կանայք , զօղ ջինջ շնչեն անդեան ,
Եւ սիրանան յայն տեսարան , երկնայ լինին գովարան :
Լոեն մայրնք դաշտորէից , լուն սրինգք հովտական ,
Որք զօրն ողջոյն յարօտս մարդայ գեղեցիկն հրաշազան :
Քանզի հովուաց ժողովելով հօտից իւրեանց ըզպառակ ,
Պիւնն գնան 'ի հանգրուանս նոցայն պահէ զգասակ :
Լոէ բնութիւնն համօրէն , հուք քրեցեցիկք դաղարին ,
Որք քաղցրաւաղ ընդ օդ թեթեւ սաւառներով երգէին :
Եւ ո՞ր իցեն , ո՞չ սարսփէն զօղեալ 'ի բոյնըս իւրեանց ,
Դէտանն ունին ելլոյ արփոյն ծաղիլ յերկնայ կամարաց :
Զարդիս և եթ խոխոջ լին կարկաճասահ աղբերաց ,
Որք սահելով սողակելով դիւր մեծ գործին ընդեաց :
Յայնժամ լսի շրջիւնք վարսից , որք 'ի մայրիս ծածանին ,
Եւ երգ ճարանց գիշերայնոյ , որք աստ և անդ ոստոստին :
Սքը և լուսինն համապայծառ երաւ մայրեացն 'ի թիկանց ,
Աղօտ լուսովն լուսաւորէ կանանչաղբեստ գորգա դաշտաց :
Ոսկեցեցուղ արդ ճաճանչէն 'ի պարտիղին ծաղկանց պար :
Որպէս աղեղն հանդէպ արփոյն գունակ գունակ երկնահար :
Որպիսի մեծ են գործք քո Տէր , մահանացուացն է անճառ ,
Ամենակալ Հաստիւղ փառաց են քարոցիչք անբարբառ :

Ի Երուի , 1 Ապրիլ 1873 :

Աչակերտ չորրորդ դասարանին
ազգային հոգեւոր դպրոցին Հայոց Ղարաբաղու ,
Յովհաննէս Աղամալեանց :

Ի ԳԵՏՆ ՏՂՄՈՒՏ

Ո՞ր խուճապիս , զետակ սիրուն , իմ հայրենեաց հարազատ .
Եւ ո՞ր փախչիս տխուր դիմօք , զի՞նչ այդ ալիք բարկացայտ :
Ո՞ր քո կարկաճ անործելի և խոխոջանք հեղաղնայոյ ,
Ո՞ր քո ժպիտ բարեհամբոյր գեղաժողով վտակաց :
Այդ քո արիւնք ծաղկազարդ ընդէ՞ր փռովք արդ սրտի ,
Ի սոգ մտեալ զո՞ հաւաչես , զո՞ կորուստ անձկալի :
Ընդէ՞ր քո ջուրք յըստափախոյլք արիւնտների երկին ,
Չէն արդ ծաղկուլք Աւարայրի թռեաւ սոխակն սիրային :
Բարէ խօսանց , վտակ քաղցրիկ , զի՞նչ այս օխուր տեսարան ,
Արիս ձգեա՞ ի՞նչն մի ակնարկ , տուր ինձ խնդրեմ պատասխան :
Չի՞նչ հեծութիւն , զի՞նչ հառաջանք և ո՞յց դիակք այսօրիկ ,
Պողամ , սոսկամ , ո՞չ մորմորմ , զի՞նչ այս իցեն արհաւիրք :
Ո՞ այն դիցազն , արկեալ յորսայս որոյնս շուշան 'ի դաշտի ,
Ո՞չ դէմք նորա գերադայածաւ և զերդ վճիտ հայելի :
Եւ քո դիտակին են արդ կապուեալ , գիտախօս հերք նորին
Յարեան լողոյ 'ի ճապարիս եղուկ կարգամ ես քաջին :
Բաղուկք և բարձր հակայական իրանն և լանջն կորովի ,
Չահեղազօր ըզբեցալանց զտիպ բերէ պատկերի :
Յայնժամ Տըմուտ կարկաճ հանեալ կոչեաց ձայնիւ զայրաքին ,
Չգաշտաւայրն նա հընչեցոյց 'ի յոյս բարբառ տրտմալին :
Վարդանն է նա , քանջն այն Վարդան , ծաղիկ տոհմին Մամիկոնեան ,
Անձնանուէր սպարապետ քաջացն Հայոց Արամեան :
Սա նահատակ առարկին ամուր սրտշտպան Հայրենեաց ,
Որ գողացոյց զպարսկական զգոռ բանակն թշնամեաց :
Ի սէր ազգին զեկեղնոյ ոյ յորեւ արի չուճատակ ,
Մեռաւ աստիկ զԱստուածային նա ընկալաւ զպոսակ :
Մեռան սիրուն նիզակակիցք միաց այրի Հայաստան ,
Ո՞ր արիւնք ինձ յաջորդեաց այս սգալի տեսարան :

Ի Երուի , 15 Ապրիլ 1873 :

Աչակերտ չորրորդ դասարանին
ազգային հոգեւոր դպրոցին Հայոց Ղարաբաղու .
Միքայիլ տէր խաչատրեան Ղալաբեկեանց :

պաշտօնական նամակներն՝ որ և է պատճառաւոր կամ սխալ ըմբռնմամբ, ուղարկարար գրելու աղգաբան առ վորոթիւնն ընդունելով, դժբաղդարար արդէն կիսա մեռ գարծուցած են զմեր գրարար ընտիր լեզուն, որոյ զկենդանութիւնն սողաւոր ժողովուրդն նրբեմն նրբեմն Ս. Էջմիածնէն հասեալ կոնդակայ մէջ միայն կրտսնէ, և նոյն իսկ գրարար լեզուն լսելու կարօտի՜ փափաքանօք կրկարգայ զայնտակ և ոչ սակաւ կըմխիթարի՜:

Արշալուստի յանցանքն միայն այս չէ. այլ իր 953 թուոյն մէջ՝ ճափա կղզւոյն Սոթրայա քաղաքին բնակիչ մեծագոյն պարոն Խաչիկ Աբրահամ Թովմաեան պատուաւոր Հայ փաճառականին դրարար մի նամակն հրատարակելով, ուսումնական են քաջ հայկաբան անուանած է զնա:

Արշալուստի՝ ըստ դատողութեան յիշեալ խմբագիր Աբրահամեանին, ուրիշ ծանր սրտիւստութիւն մի ևս ունի, այսինքն ամեն բարեպաշտն առթիւ իւր ցաւը կը յայտնէ թէ՛ ազգային պաշտօնական թղթակցութիւնքն միշտ աշխարհիկ լեզուաւ գրուելով, մեր գրոյ լեզուն հետ զետէ ևս առանկէ պիտի մոռցուի և վերջապէս պիտի անհետանայ:

Բայց մեր հակառակորդն՝ իր րոնէ կրից յուշեալ, բուն խնդիրն բոլորովին կը հեռանայ, որ գրարար լեզուն ազգային պաշտօնական թղթակցութեանց մէջ քործածելու առաջարկութիւն մըն է, և կը ճամարձակի ասեղ մեզ թէ՛ մեր խառնուրդ չունինք զգրոյ լեզուն պաշտպանելու, փաստի չեմք գիտեր զայն: Թէ՛ չէ՛ տեւ այս եղբայրացութիւնն սխալ է, քանզի ծնող մի առանց զխոնարհ՝ օրինակի համար զհայերէն գրարար լեզուն կամ զանգղիարէն, շատ աղէկ կրնայ անոնց օգտակարութիւնն պաշտպանել և յորդորել զորդիս իւր որ ուսանին զնոյն լեզուս. սակայն մեք կը պնդեմք թէ՛ գրաբար լեզուն գրելու գոյց աւելի դիւրութիւն ունիմք քան զմեր սնանկարձ հակառակորդ վարդապետն, և սորա պատճառն այն է՝ որ ի բազում ամաց հետէ շնորհ կատանի ազգային բարեկամաց հետ մեր ունեցած աւետարական և ուրիշ թղթակցութիւններն միշտ գրոյ լեզուաւ են, որովհետեւ Հնդկահայք լաւ չեն հասկանար զաշխարհիկ բարբառ մեր: Բայց յայտնէ, մեք կարծեմք թէ՛ որն է Հայոց համար, որ քիչ մը տեղեկութիւն ունի քերականական կանոնաց, ամենեւին զժողովրդութիւն չկայ զարդ գրաբար լեզուն գրելու. որ մեծ տարբերութիւն չունի մարտի ուղարկի բարբառէն, որ միևնոյն գրաբար լեզուն է, բայց ի հոլմանց անուանց, դերանունաց և ի խոնարհմանց բայցի:

Սիօնի խմբագրապետ վարդապետն՝ որ վերջը միայն քաջ հայկաբանի տեղ դրած է, անշուշտ սիրօք նկատած պիտի լինի՝ որ դամենաւ. Խրիմեան Ս. Պատրիարքն և զգրեալ. Խորհիւ արքեպիսկոպոսն «քաջ հայկաբան» տնուանած էմը (Արշալուստի) 962 թուոյն մէջ. բայց առանց մեր այս յանգգոնութիւնն հրապարակաւ դատաւարաւորել, կը վերթայ ի մասին գրարար լեզուն մեր անհմտութիւնն ապրոյցանէլ յառաջ բերելով լրագրոյս 961 թուոյն մէջ՝ սխալ քմբոնմար գրուած լինելն (փոխանակ առեղ քմբոնմար): Բայց չանտեսեր թէ նոյնինքն քանի մը տող ետքը նմանորինակ տպագրական սխալանաց մէջ անկեալ է անճշմարտ և կրիք գրելով, (փոխանակ անհրաժեշտ և կրիք ստեղծել):

Յիշեալ խմբագրապետ վարդապետը՝ որ Ս. Երուսաղիմայ արժանաշարժ միաբանից մէջ՝ զինքն միայն խնայող քաղաքագէտ կը համարի և կարող գնահատելոյ զնախնեաց գրաւոր լեզուն, նորա յատկութիւնն հետի ինչ դարձուածներ և քերականական վերապահներ կրտսնէ վերայիշեալ Հայրապետական կոնդակին մէջ: Բայց վարդապետ, եթէ գուն դեղ անխալ Հայկաբան խորձեա, եւ ի հրապարակ, շարագրէ գրարար զլրուած մի և հրատարակի՝ զայն Սիօնի մէջ. տեսնենք թէ որիններն ևս քո գրուածոյն մէջ սխալ չե՞ն կրնար գտնել: Գաղղիացի գիտնականի մի գրուածքը կը յիշեցնեմք. La critique est aisée, mais l'art est difficile. Խորձեմ թէ՛ քիչ մը կը հասկնաս զգաղղիարէն լեզուն. քալինքն ըսել կուզէ թէ՛ դատաքննութիւնն դիւրին է, բայց գիտութիւնն դժուար է:

Կը վերջանանք զպատասխան իմ, որ յոչ կամաց երկար եղև, քանի մը խօսք ևս յաւելցնելով ի պաշտօնական Հնդկաստանի նամակին, որոյ հայկաբանութեան ոճոյն համար արձամարհանօք կըսէք թէ՛ կատարեալ աղաւաղմունք են նախնեաց գրաւոր լեզուն. բայց չէք մտածեր թէ նոյն նամակին հնդկական կրնայ քո առածդ առ քիչ դարձնելով ստեղ թէ՛ «վարդապետ քո կրած աշխարհիկ բարբառը» ևս առուել կատարեալ աղաւաղմունք են մեր նախնեաց գրաւոր լեզուն:

Բայց մեր դարձեալ կըսեմք թէ՛ Հնդկաստանի յիշեալ նամակին՝ իւր բոլոր սխալանքն հանգրձ, զովութեան արժանի է, զմտաւ անելով թէ՛ գրարար լեզուն կենդանի մնալն այնչափ հեռաւոր երկրի մէջ մէջ ի ճափա, որ Չինաստանէն շատ հեռի չէ, նոյն երկրին բնակիչ մեր պատուական աղգապետ ճամբարտ ազգասիրութեան արդիւնքն է. ազգասիրութիւն, որ ի քեզ՝ յաշակերտ Գրիտոսի՝ շտեմուիր, և ոչ պարտուպաշտած անկաժութիւնն առ փաճառական ամենայն Հայոց՝ ի հոգեւոր վեհապետն քո:

ԹԻՒՆԻՐ

Ստոյգ է թէ՛ այս պատուական օրաթերթն ճոխ տեղեկութիւններ, զանազան լուրեր և ազգագրութիւն խորհրդածութիւններ կը պարունակէ: Նմանապէս ստոյգ է թէ նորա խմբագրապետ—Տնօրէնն բանխոն և կենդանազէտ անձ մըն է. սակայն յիշեալ օրաթերթին Յունիսի 9 թուոյն մէջ դարմանօք տեսանք այնպիսի բազմաթիւն մի, որ արտաքին կարգի և տարօրինակ երեւաւ մեզ քանզի Կ. Պօլսոյ ազգային քաղաքական ժողովոյն կուսակցական ընթացքը մեղադրելով, Օրագիրն, կըսէ. «Յիրաւի մեծ և ամենամեծ մարդ կոչելու է Գաղղիոյ թիւրքը. որ ուս իւր խմատութեամբը՝ Նաթոլեոնի իշխանութեամբ թուրքաւ Գաղղիոյ ժողովուրդը կենդանացուց. մինչդեռ մեր Վարչութիւնը՝ կենդանի Սամաթիան մեռուց և դիակ դարձուց ի շնորհս իւր մէկ անդամին: Ուստի պէտք է ըսենք. մեք ո՛ւր, Վարչական գիտութիւնն ո՛ւր»:

Գարձեալ յիշեալ թերթին Յունիսի 20 թուոյն մէջ հետեւեալ կը կարդաւք:

«Հայոց ազգը իստոյ միապետական սկզբամբ կը կառավարուէր. հիմա սահմանադրական (այսինքն հասարակապետական) սկզբամբ կը կառավարուի»:

Սեբ՝ առանց ինքզինքն խորհել ուղիւ, ճշմարտութիւն մի կը յայտնենք, և կըսեմք թէ՛ Հայոց ազգը ինչպէս առաջ, նմանապէս այժմ միապետական սկզբամբ կը կառավարուի օգտատարաւ Սոթրայան հզոր իշխանութեան ներքեւ: Քանզի կառավարութեան մէջ կառավարութիւն չկրնար լինել. իսկ ազգային Վարչութիւն կոչուածն՝ հոգեւոր իշխանութիւն մը կը ճամարուի. որոյ գլուխն Ս. Պատրիարքն է. որ ազգային ժողովոյն հետ խորհրդակցելով կը կարգադրէ ազգային գործերն, որք ըստ մեծի մասին հոգեւոր խնդրոյ կը վերաբերին: Իսկ ազգային քաղաքական ամենափոքր վէճերն անգամ տէրութեան դատարանաց առջև՝ տէրութեան օրինօք կը տեսնուին, թէ՛ և լրագիրք Հայոց՝ շատ անգամ պանծանօք կը յիշեն զՄոսկանադրութիւնն իրեւ ազգային օրէնք: Սեբ՝ այս զրուցանին անժխտելի ապացոյց մի կրնայ համարուիլ Կ. Պօլսոյ երկու Հայ լրագրապետաց մէջ տեղի ունեցած պատուոյ հոշակաւոր վէճը՝ որ տէրութեան լրագրական առեւտրին առջև տեսնուելու վերայ է: Նմանապէս կը խմբէ թէ՛ նոյն իսկ Պատրիարքարանի զիւանստան անդամներէն երկուքն՝ ազգային գործոց վերաբերեալ խնդրոց համար կառավարութեան ատենից գիտեր են, մէկն՝ ընդդէմ Օրագրի խմբագրապետին և միւսն՝ ընդդէմ Գորոնեան Էֆէնտիին, որ իւսկիւտարի թաղական խորհրդոյն հրաժարել անդամներէն մին է, կարծեմք: Վ. Էլիւրդ կը համարեմք յիշել աստանօր խմբագրի տէր Երեմիա քաջաւային՝ ստիպանութեան ատենին զինքն՝ ազգային օրացոյցի խնդրոցն համար: Արդ՝ մեր այս ամեն գրածներէն կը տեսնուի թէ միապետական կամ սահմանադրական կառավարութիւնն ասելով՝ Ապաշխարաց և քաջաւայից վերաբերեալ, ազգային վարժարանաց և հիւանդանոցաց, նմանապէս ազգային կառավարչ վերաբերեալ խնդրոց տեսնուածութիւնն է: Ուստի այսպիսի չնչին կառավարութիւն մի, հպատակ խեղճ ազգի մը հոգեւոր վարչութիւնը՝ անկախ ազգի մը հետ՝ Գաղղիոյ հզոր տէրութեան հասարակապետական կառավարութեան հետ կը աղաղանէ, մեր ազգային քաղաքական ժողովոյն անդամներն՝ մօսիւ թիւր նախորդ նախագահն հետ բաղդատել, Կ. Պօլսոյ ազգային ընդհանուր ժողովոյն ատենին՝ Գաղղիոյ երեսփոխանական ժողովոյն ատենին վարչմարտ ասել թէ՛ և հեղեարար, ըստ մեզ՝ գրչորդ տունընեան հետ և մօսեալ կենդանոյն հետ բաղդատել է: Ուստի Օրագրին մէկ զրուցածին համաձայնելով կը կրկնենք. մեք ո՛ւր, Գաղղիան ո՛ւր... մեր ազգային ժողովն ո՛ւր. Գաղղիոյ երեսփոխանական ժողովն ո՛ւր:

Կաղաչեմք զպատուական Օրագիրն, զփրկել բարեկամ մեր՝ հաւատալ ազգասիրական անկեղծ զգացմանց, որով գրեցաւ մեր այս բարեմիտ գիտողութիւնն:

Աշխարհայ Կոնստնտին 2 թուով պատմեցինք Ղաթապայի ազգային երիտասարդ վարժապետին զլուին հասած մէկ փորձանքն, այսինքն քանի մը ազգային ներքէ կերած անխնայ ծեծը, պատուհանէն վար նետուիլ և իւր մէկ ոտին շարաւար վերաւորուիլ: Բայ և լցուցած է ինք նաև թէ յիշեալ վարժապետ իզմիր բերուելով՝ վերքը վարպետ վերաբուժաց ցոյց տըրուեցաւ. որք զինի մանրամասն քննութեանց, որոշեցին թէ պէտք է կոտորել զոտն:

Եւ իրօք յիշեալ զժաղդ վարժապետին վերաւորեալ ոտին կոտորելու գործողութիւնն եղաւ. բայց աւաղ, որ այս վերաբուժական գործողութենէ ետեւ, շարաթ մի ապրելով՝ մեռաւ անտանելի ցաւօք:

Լ. հա վեհապետի հետեւութիւնն:

Լ. նոյն վարժապետ իզմիրի Ղաթապայ կոչուած թաղին մէջ ուրիշ գաղթական գէպք մի ևս տեղի ունեցաւ. զոր կրնամք երկրորդ աղետալի հետեւութիւն անուանել վեհապետ հոգեւոր տեսչութիւն շտեմալուն: Երեւալ թաղին Հայ բնակաց շտեմալուն շտեմալուն մը պարտեղք յարձակելով՝ նորա պատերը փլուցին և պարտեղք տակնուվրայ ըրին՝ պատճառանք թէ նոյն գետինը՝ Կաթապայի ազգային եկեղեցոյն կը վերաբերի: Կաթապայէն՝ որ Լ. ստորից հպատակ Հայ մըն է, բոլոր բարձաւ տեղական կառավարութեան առջև յիշեալ անարժան գործոց պէմ, որոց վերայ պաշտօնական քննութիւն և հարցնօք կը լինի:

— Լրագրոյս 963 թուոյն մէջ նամակ մի հրատարակեցինք, որ վեհապետ ազգային գործոց ցաւալի վեհապետ կը նկարագրէր և կաղաչէր զսրբազան Պատրիարք Հայրն Կ. Պօլսոյ, որ բարեհաճի խոհեմ և գործունեայ եպիսկոպոս՝ կամ վարդապետ մի յուղարկել մեզ առժամանակեայ կերպիւ, առ ի գործակից լինել օրինաւոր ընտրութեան վեհապետ Լուսինորդի: Եւ այս առթիւ մեր կողմանէ հետեւեալ տողերն յաւելցուցած էինք.

«Սեբ հոգեւոր չափ կը փափաքէինք որ այս նամակին մէջ յիշուած՝ առժամանակեայ ազգասիրական պաշտօնի մեզ յուղարկուելու եկեղեցականն՝ վարժապետեան գերաւ: Եւստէս Ս. Լրեպիսկոպոսն լինէր: Եւ յուսամք թէ մեր այս աղբաւական փափաքն որում կատարելապէս կը մասնակցի քաղաքիս ողջամիտ հասարակութիւնն, չպիտի մերժուի յամենապատիւ Ս. Պատրիարքէն և մանաւանդ ի գերապատիւ Երեմիա սրբաւանէն: որոյ ազգասիրական գործունեայ խնամոց ապացոյցներն լսած և տեսած ենք»:

Ինչպէս յայտնի է, իզմիրի ողջամիտ ժողովրդեան այս ազգասիրական խնդրոյն ուշադրութիւն չեղել մինչե ցայսօր յազգային Պատրիարքարանէն Կ. Պօլսոյ. որ զուցէ ժամանակ չունի գաւառական Հայոց ամենաթեթեւ գործոց վերայ անդամ հոգ տանելու, վերջին աստիճան զբաղեալ լինելով տեղական ազգային վեհապետ, երկպառակութիւններով և կոխներով:

— Կ. Պօլսոյ ազգային լրագիրներէն ցաւօք սրտի կիմանալք թէ Վեհապետ Ղաթապետ անուամբ ստահակ կրօնաւոր մի, որ իւր անկարգ ընթացից պատճառաւ՝ անցեալներն յաքսոր զրկուած էր և յետոյ ներդուլութիւն շնորհուելով իւր յանցանքն վերադարձած է ի Կ. Պօլսոյ, ամառս 19ին ի Պատրիարքարան կերթայ և ապօրինաւոր պահանջներ կընէ, որք կը մերժուին: Ըստ վրայ Ղաթապետ վարպետը կատարելով՝ ձեռքի գաւառական երկու հարուած կը ջնցնէ գերաւ: Պատրիարքարանի փոխանորդ շօր վերայ: Եւստէս պէս Պատրիարքարանի մարդիկը կը հասնին և այս անգամայն պատուական ծեծ մի տալէ ետեւ, ձեռքը կը կոտորեն և կառքով մի սուրբ փրկիչ հիւանդանոցը կը յուղարկեն զնա:

Եւս ցաւալի գէպքն նոր ապացոյց մըն է թէ ազգին մէջ եկեղեցական զգեստոց ներքեւ ապաստանեալ ոչ սակաւ լինք անձինք կը գտնուին, որք ազգին կը երական դատուն անպատուութիւն կը բերեն:

Կարծեմք թէ ժամանակն հասեալ է, որ կեդրոնական ազգային խառն ժողովն այս գաղթական անտեղութիւնքն բառնալու մէկ ճարն հոգայ:

Յայտնի է թէ աշխարհիս մէջ մարդս՝ մանաւանդ երեւելի անձինք, առանց հակառակորդի չեն կրնար մնալ. ուրեմն բնական է որ կառավարութիւնքն ևս իրենց հակառակորդներն ու նենամ, Եւս խօսքն մանաւորեալ կըսեմք թէ

